

جرم‌شناسی در فضای سایبر

آن چه می‌خوانید خلاصه‌ای از سخنان دکتر نجفی ابرندآبادی، جرم‌شناس و عضو هیأت علمی دانشگاه شهید بهشتی است که در تاریخ ۱۳۸۷/۱۰/۱۷ در سالن همایش‌های دانشکده‌ی علوم قضایی و خدمات اداری ایراد گردید. موضوع این سخنرانی تقدیر جرم‌شناسانه‌ی فیلم سینمایی ایرانی با عنوان «قتل جان لاین» بود که در همین جلسه به نمایش درآمد.

اهمیت خانواده به حدی است که با تکی تلمیح می‌توان گفت نخستین قانون‌گذار، خانواده‌ی اصلی است که طفل در آن زاده می‌شود و والدین بایدها و نبایدها را از طریق تشویق‌ها و تنبیه‌ها به فرزندانشان تلقا می‌کنند.

دومین محیط تولید هنجار و قلعه که نقش عمده‌ای در اجتماعی شدن فرد دارد، محیط‌های تحصیلی است. دروس تعلیمات مدنی - که امروزه تعلیمات اجتماعی نامیده می‌شود - و تعلیمات دینی، در این راستا تدوین شده‌اند و بعد تربیتی و اجتماعی مدرسه را به اجرا در می‌آورند. محیط‌های شغلی، همسایگان و دوستان نیز از محیط‌های هنجار ساز هستند که نقش مهمی در جامعه پذیر نمودن افراد دارند.

چنانچه نقش تربیتی و هنجار پذیری محیط خانواده به خوبی ایفاء نشود، حکومت باید به چاره‌اندیشی بپردازد. از جمله‌ی این راهکارها، حکم مندرج در ماده ۱۱۷۳ قانون مدنی ایران است که به رییس دادگاه اجازه داده راساً یا بر اساس درخواست دادستان یا اعلام سایر اشخاص مرتبط با کودک از والدینی که صلاحیت نگه‌داری کودک را ندارند و شیوه‌ی زندگی آنان، کودک را در معرض خطر جسمی و فساد و اتحراف اخلاقی قرار می‌دهد، سلب صلاحیت در حضانت کند. زیرا چنین خانواده‌هایی به جای هنجار آفرینی، بستر جرم را تقویت می‌کنند. خانواده، مدرسه، محیط دوستان و غیره، محیط‌های ملموس هستند که شاید تا دو دهه‌ی اخیر نقش منحصر به فردی

جامعه‌شناسی جنایی

جامعه‌شناسی جنایی، بررسی فرایند ارتکاب جرم است و نوعی جرم‌شناسی گنرا از اندیشه به عمل یا همان علت‌شناسی جرم است که در ارتباط با عوامل محیطی می‌باشد. با این وصف در جامعه‌شناسی جنایی، محیط به عنوان یک عامل باید مورد توجه قرار گیرد و تأثیر آن در سوق فرد به سوی ارتکاب جرم بررسی شود.

محیط و انواع آن

دنیایی که فرد در آن قرار دارد، محیط نامیده می‌شود و شاید تا دو دهه‌ی اخیر صرفاً به محیط طبیعی (جغرافیایی) و محیط اجتماعی محدود می‌گردید. محیط اجتماعی در دو بُعد: عمومی (شرایط عمومی جامعه) و خصوصی (محیط شخصی)، شامل اطرافیان بدون واسطه و نزدیک با فرد یا مرکز رشد او، قابل بحث بود، اما امروزه محیط دیگری تحت عنوان «محیط سایبر» یا «محیط مجازی»، در جرم‌شناسی و جامعه‌شناسی جنایی مورد توجه قرار گرفته است.

انسان در محیط اجتماعی مشخصی زاده می‌شود. رشد می‌کند و تبدیل به انسان کامل می‌شود. اما مشکلات موجود در این محیط و کمبودهای آن ممکن است بر رفتارهای شخص تأثیر سوء گذارده و او را به سمت رفتارهای نا به هنجار سوق دهد. به عنوان مثال می‌توان به محیط خانواده و مدرسه اشاره داشت که انتظار می‌رود محیط تولید هنجارها یا بایدها و نبایدها باشد.

در انتقال تجربه‌ها، هنجارها یا به عکس نابه‌هنجاری‌ها داشته‌اند، اما در بیست سال اخیر محیط مجازی یا سایبری نیز به جامعه‌ی ایران وارد شده است که با ویژگی‌های خاص خود که به آن خواهیم پرداخت، به مرور زمان در روند تربیتی، نقش مهم‌تری از محیط‌های واقعی به خود اختصاص داده است و این نقش با نفوذ رایانه، موبایل و غیره به زندگی افراد، روز به روز پررنگ‌تر خواهد شد.

تأثیر انواع محیط‌ها بر فرد

محیط‌ها بر اساس نوع و علت قرار گرفتن فرد در آن، تأثیرهای متفاوتی بر شخصیت فرد و روش زندگی او می‌گذارند:

۱- محیط اجتناب‌ناپذیر: خانواده، زیستگاه و محیط همسایگی، از محیط‌های اجتناب‌ناپذیر هستند. با توجه به این که فرد از زمان تولد در محیط‌های اجتناب‌ناپذیر قرار می‌گیرد، لذا چنین محیط‌هایی به ویژه خانواده، نقش مبنایی در هنجارسازی برای فرد دارند.

۲- محیط اتفاقی: این نوع محیط، محل نخستین تماس‌های اجتماعی است که نه تنها فی نفسه جرم‌زا نیست بلکه دارای مقاصد تربیتی نیز می‌باشد مانند محیط تحصیل و محیط سرپازی.

۳- محیط انتخابی یا قبول‌شده: خانواده، محیط حرفه‌ای، محیط گذراندن اوقات فراغت و محیط حرفه‌ای و گروه همسالان از محیط‌های انتخابی است.

۴- محیط تحمیلی: محیط تحمیلی مانند زندان که فرد از آن گریز ندارد.

محیط‌های احصاء شده همگی از نوع حقیقی هستند. تا کنون ارتباط افراد صرفاً در این محیط‌ها برقرار می‌شد. به همین جهت قوانین موجود به ابزارهای ارتباطی مورد استفاده در این محیط‌ها مثل مراسلات و مکاتبات، توجه کرده‌اند.

۵- فضای سایبر: مهم‌ترین ابزار برای قرار گرفتن در فضای سایبر، کامپیوتر و اینترنت است، اما ورود به این فضا در این دو ابزار خلاصه نمی‌شود. به عنوان مثال تلفن همراه نیز یک فضای سایبر است یا کارت‌های اعتباری و عابر بانک نیز فضای خلوت افراد است. همان‌طور که ما در جایگاه یک انسان درستکار و به هنجار، از فضای سایبر برای انجام امور زندگی خود استفاده می‌کنیم، عده‌ای نیز این فضا را برای ارتکاب جرم مورد استفاده قرار می‌دهند یا به گونه‌ای از این فضا متأثر می‌شوند که بازتاب آن، تقلید مجرمانه است. بنابراین محیط سایبری می‌تواند عامل جرم یا محل ارتکاب رفتارهای مجرمانه باشد.

ویژگی‌های محیط سایبری

تفاوت محیط سایبر با سایر محیط‌ها در دو ویژگی مهم است که در محیط‌های سایبری نهفته است:

۱- نامحدود و گسترده بودن محیط سایبری

محدوده‌ی فضای سایبر مشخص نیست. در محیط حقیقی با تعداد افراد مشخص یا محدودی سر و کار داریم، اما محیط سایبر بدون مرز و جهانی است. این ویژگی مثبت که امکان استفاده‌ی شایسته از محیط سایبر را در جهت آسان کردن زندگی فراهم می‌سازد، در صورت استفاده‌ی نادرست، می‌تواند آثار منفی به جای گذارد.

۲- ناملموس بودن محیط سایبری

محیط سایبر، فیزیکی و ملموس نیست. به همین جهت خطرناک‌تر از محیط حقیقی است، زیرا اولاً عامل مراتب مثل پلیس و نگهبان، در این محیط، وجود خارجی و ملموس ندارد تا جنبه‌ی بازدارندگی داشته باشد. به گونه‌ای که مرتکب خود را آزاد احساس می‌کند، ارتکاب جرم در ذهن او تسهیل می‌شود و موانع وضعی کنترل جرم ضعیف است. البته اخیراً در برخی کشورها، پلیس سایبر فعال شده است و به طور نرم و اتفاقی در سایت‌ها گشت می‌زند و برای جلوگیری از تخریب، آنتی ویروس نصب می‌کند، بدون این که مرتکب او را ببیند. ثانیاً بزه‌پدگان جرایم در محیط سایبر، شامل هکینگ و کراکینگ با بزهکار مواجه نمی‌شوند و مجاورتی بین این دو وجود ندارد. از سوی دیگر آثار جرم بر بزه دیده با مرور زمان نمایان می‌شود و به همین جهت اقدام سریع برای پیشگیری از جرم، کمتر مورد توجه قرار می‌گیرد. اخیراً محققین در ژاپن به این نتیجه رسیده‌اند که کار مستمر با کامپیوتر آثار خطرناکی بر جسم فرد به جای می‌گذارد. به عنوان مثال گزارش شده است که عده‌ای به علت کار مستمر با کامپیوتر حین کار فوت کرده‌اند. هم‌چنین به والدین هشدار داده شده که از قرار گرفتن طولانی مدت کودکان جلوی کامپیوتر جلوگیری شود زیرا رایانه اعتیادآور است و حتی موجب مرگ می‌شود.

فیلم «قتل آن لاین» نشان می‌دهد که چگونه عده‌ای بدون شناخت از یکدیگر، از طریق اتاق چت با هم دوست می‌شوند و چگونه محیط سایبر به جای القای مطالب خوب و ایفای نقش تربیتی، به یک محیط مجرمانه تبدیل می‌شود. چگونه یک فضای مجازی می‌تواند به یک محیط حقیقی منتهی شود این که چت کنندگان از همین طریق به مهمانی‌هایی که رفتارهای نابه هنجار در آن ارتکاب می‌یابد و به عنوان یک محیط مجرمانه قابل بحث است، کشیده می‌شوند. این که چگونه فضای سایبر تبدیل به محیط ترجیحی می‌شود و نظریه معاشرت‌های ترجیحی ساترلند به مرحله‌ی عمل می‌رسد، در این فیلم به خوبی نشان داده می‌شود. دختری که پس از فوت مادر توسط پدرش بزرگ شده و علقه‌های خاصی با پدر خود که فردی به هنجار است، دارد، از طریق فضای سایبر با کسانی آشنا می‌شود که این هنجارها در اذهان و رفتار آن‌ها جایی ندارد و ترجیح معاشرت در فضای سایبر به حدی است که حتی غذای خود را هم جلوی کامپیوتر صرف

- 1- Hacking
- 2- Cracking
- 3- chat room

۱۲۳

می‌کند.

اهمیت محیط سایبر از منظر جرم‌شناسی

فضای سایبر از چند جهت نظر ما را جلب می‌کند:

۱- فضای سایبر یعنی چیزی که با ابزارهایی از نوع اموال منقول مثل کامپیوتر و موبایل ایجاد می‌شود، می‌تواند موضوع جرم واقع شود؛

۲- اطلاعات موجود در فضای سایبر ممکن است بهای مادی و معنوی داشته باشد؛

۳- تعدادی از جرایم سنتی مانند قوادی، که قبلاً در محیط‌های طبیعی ایجاد می‌شد، حال می‌تواند از طریق فضای سایبر آن هم با محدودی وسیع رخ دهد؛

۴- برخی جرایم که قبلاً وجود نداشته‌اند، با ظهور این فن‌آوری ایجاد شده‌اند.

جرایم سایبری

برخی از جرایمی که به کمک فضای سایبری بیشتر قابل ارتکاب هستند عبارتند از:

۱- تبادل صور قبیحه، تبادل هرزه نگاری؛

۲- جعل یا قلب سکه، جعل گذرنامه؛

۳- سرقت خدمات به طور مثال در کشورهای اروپایی؛

۴- قوادی و روسپی‌گری که ممکن است به قاچاق انسان به قصد بهره‌کشی جنسی یا اقتصادی تبدیل شود؛

۵- پول شویی یا تطهیر اموال نامشروع؛

۶- ترویج «جرایم نفرت‌آلود».

این جرایم تا به حال در حقوق جزای اختصاصی تعریف نشده‌اند. هم‌چنین جرایمی که در حقوق جزا تعریف نداشته‌اند، در فضای سایبر قابل ارتکابند.

۷- در حقوق جزا جرایمی مانند ورود غیر مجاز و تصرف عدوانی را داریم که قابل لمس هستند. بزه دیده سریعاً متوجه جرم می‌شود و آن را به مراجع قضایی و انتظامی اعلام می‌کند، اما دسترسی غیرقانونی و غیر مجاز به فضای سایبر، جرایم جدیدی تحت عناوین هکینگ و کراکینگ را خلق کرده است.

۸- تخریب اطلاعات و داده‌های کامپیوتری که ارزش سیاسی و اقتصادی دارند؛

۹- راه‌بندی یا ایجاد ترافیک در سر راه دسترسی به سایت یک نهاد که گاه ممکن است شکل تروریستی به خود گیرد.

مجرمین سایبری

مجرمین سایبری در سه دسته قابل طبقه‌بندی هستند:

۱- هکرها: افرادی هستند که به طور غیر مجاز از باب شوخی و وقت‌گذرانی یا آزمایش هوش و توانایی‌های خود، وارد فضای خصوصی دیگران می‌شوند.

۲- کراکرها: به مجرمین انفورماتیکی مشهورند این مجرمین با ورود به فضای امنیتی و مالی کشورها گاه یک کار سازمان یافته انجام می‌دهند که نوعی جاسوسی است.

۳- مجرمین خاص کامپیوتری: که به حساب‌های بانکی یک سازمان، شرکت یا حتی یک کشور وارد شده و فضای کامپیوتری آن را آلوده به ویروس می‌کند. به عنوان مثال ویروس «کرم ابریشم» معروف است. این مجرمین از فضای سایبر برای سازمان یافته کردن و ایجاد تشکیلات جنایی، ایجاد ارتباط و رد و بدل کردن اطلاعات استفاده می‌کنند. خسارات ناشی از چنین جرایمی، هزینه‌ی بالایی دارد و کشف جرم و تعقیب چنین مجرمینی علاوه بر هزینه‌ی قابل توجه، مستلزم صرف وقت زیادی است.

مجرمین سایبری نسل جدید در هیچ یک از دسته‌های «بقه سفید» و «بقه آبی» نمی‌گنجد. بقه سفیدها بر اساس تعریف سارنرلد، اشخاصی محترم و متعلق به طبقه بالای جامعه‌اند که جرم را در ارتباط با شغل و حرفه‌ی خود مرتکب می‌شوند. با این توصیف مجرمین سایبری را نمی‌توانیم بقه سفید تلقی کنیم، زیرا این مجرمین در طیف گسترده‌ای از مردم قابل مشاهده‌اند. همه‌ی افراد با کامپیوتر و موبایل سر و کار دارند. پس همه می‌توانند مرتکب جرم در فضای سایبر شوند. البته مجرمین سایبری همگی از یک حداقل سطح سواد برخوردارند، نوعاً شهری‌اند و با فن‌آوری نوین آشنا می‌باشند، نما الزاماً از طبقات بالای جامعه نیستند.

مجرمین بقه آبی متعلق به طبقه‌ی مستضعف جامعه هستند که نوعاً برای رفع نیازهای خود، مرتکب جرم می‌شوند. می‌بینیم که مجرمین سایبری، بقه آبی هم نیستند زیرا جرایم بقه آبی‌ها از نوع پیچیده نیست، در حالی که ورود به فضای سایبر و ارتکاب جرایم در این فضا تا حدی نیازمند تخصص است.

نتیجه

امروزه محیط سایبری به عنوان یک محیط نامحدود و غیر ملموس در جرم‌شناسی مورد بحث است و از آن‌گیری نیست حال باید به این مسأله پرداخت که چه راهکارهایی برای پیشگیری از تشکیل محیط‌های مجرمانه یا آموزش نابه‌هنجاری‌ها در فضای سایبر وجود دارد؟ چه کنیم تا در فضای سایبر از تشکیل چنین محیط‌هایی پیشگیری شود؟ پاسخ این سوال از یک سو در راهکارهای پیشگیری وضعی قرار می‌گیرد و از سوی دیگر القانات اجتماعی و اخلاقی خاص این دستگاه است که پیشگیری اجتماعی را مطرح می‌کند. این امر نیاز به آموزش دارد. در آموزشگاه‌های کامپیوتر باید علاوه بر علم کامپیوتر، اخلاق استفاده از این دستگاه نیز آموزش داده شود. فیلترگذاری به تنهایی کافی نیست، بلکه ضرورت کار فرهنگی و اخلاقی را نباید از نظر دور داشت.

- 1- hate crimes
- 2- Hackers
- 3- Crackers

۱۲۴